

Sobre com parlar amb els bebès de dinosaures i altres històries

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXIX/2

Elena Fieschi Viscardi¹
Barcelona

Qui viu una experiència traumàtica es troba en un estat d'indefensió i impotència que afecta profundament el seu sentiment d'existir. Si el trauma es dona en les primeres etapes de la vida, el propi desenvolupament del nen es veurà afectat. Davant del trauma, però, tothom és petit: les ferides desborden i demanen un continent emocional. La vivència traumàtica desvetlla intensos sentiments de ràbia, que corren el perill de dirigir-se cap a un mateix.

A través de la narració del cas d'un nen, l'autora mostra com el llenguatge dels bebès de dinosaure ha de ser traduït a llenguatge humà, on les emocions i els afectes tinguin cabuda, sense oblidar la ràbia del nen, que ha de ser recollida i atesa. En el tractament no es pot esborrar la ferida; només podem aspirar a ajudar a cicatritzar-la i que el pacient pugui viure amb ella.

Paraules clau: trauma, indefensió, ràbia, reconeixement, contenció, simbolització, representar, cicatriu

1. Psicoanalista de nens, adolescents i adults SEP-IPA.
E-mail: efieschi@gmail.com

El trauma és una experiència sentida com excessiva de suportar. Els humans naixem petits i indefensos, amb un desenvolupament lent que allarga la dependència infantil dels adults més enllà que qualsevol altre animal. Estem per tant exposats, tots, a viure experiències traumàtiques, a causa d'aquesta perllongada dependència. El trauma forma part de la nostra vida, també per la intensitat desbordant dels sentiments que en certs moments viu tot bebè. Amb aquesta base comuna, la resposta al trauma és diferent d'un individu a l'altre, per la manera de viure'l i la intensitat de la vivència i per la resposta de l'entorn del nen.

D'acord amb Leonard Shengold (2011) penso que hi ha una 'normal' experiència de trauma, pels retards dels adults a atendre les necessitats del bebè, per les inevitables separacions de la mare, pels moments de solitud, pels propis sentiments del nen, per la dificultat, especialment intensa en alguns, de tolerar la frustració. Aquesta experiència és diferent per a cada persona, i pot ser també especialment intensa, d'acord amb les característiques del bebè i amb el diferent grau de sol·licitud i de sensibilitat de les persones que el cuiden. Aquesta, però, no és el mateix que el que s'anomena "assassinat de l'ànima", on l'assassí de l'ànima priva una altra persona de la joia de viure o de la capacitat d'estimar. I naturalment, és diferent un esdeveniment traumàtic aïllat d'una repetició del trauma continuada al llarg de la vida. El fet de no poder expressar el trauma amb les persones properes o la manca de reconeixement per part d'aquestes, constitueix part integrant del trauma en si, contribuint a multiplicar-ne i escampar-ne els efectes en la ment de la víctima.

Les vivències traumàtiques, com més precoces, més influeixen en el desenvolupament de l'infant, en la construcció de la seva ment, en la conformació del seu cervell.

En l'experiència del trauma tothom és petit: per una banda sempre hi ha indefensió i impotència; per l'altra es reactiven totes les situacions de 'microtrauma' patides al llarg del desenvolupament. Quan un pacient adult em parla o em representa a la sessió una vivència traumàtica, aquesta em remet generalment a la seva infància: el pacient es torna petit, amb unes ferides que el desborden i que demanen un continent que no van trobar. Es tracta d'una experiència que no pot ser pensada, que s'expressa en un sofriment que no es pot dir o sentir. Una experiència que ha generat una profunda confusió en el món intern de la persona i que ha atacat els mecanismes del pensament.

No s'ha d'oblidar, però, la tremenda ràbia que genera el trauma, expressada obertament o mantinguda en silenci. Una ràbia enorme, en aparent contradicció amb la petitesa i la indefensió. Per a l'analista o el terapeuta és difícil fer comptes amb aquesta ràbia, que sovint desconcerta o fins i tot espanta. En el tractament hi ha el risc que el terapeuta sigui idealitzat, per protegir-lo, i que llavors visqui la necessitat de ser a totes costes un objecte molt bo per al seu pacient, defugint de vegades les dificultats, les diferències o els conflictes.

El nen petit, com dèiem, depèn des del començament de qui en té cura, en general dels pares. Les primeres figures de referència tenen una funció de protecció contra el sentiment de desorientació i de soledat, de contenció de les angoixes primerenques. “Quan aquests objectes continents es trenquen, a més del dolor i el dol, emergeixen angoixes catastròfiques semblants a les que es viuen en l’estat d’indefensió i de manca de defenses de l’inici de la vida” (De Masi, 2008). “Fins i tot quan el nen no ha patit violència explícita, existeix un *trauma* que podríem anomenar *emocional*, causat pel conjunt de respostes emocionals de part de qui en té cura. (...) Per tal de descriure aquesta configuració patògena originària podríem emprar el terme de *distorsió traumàtica de l’experiència emocional*, entenent amb això un conjunt de respostes per part dels adults i de l’infant que interfereixen amb les potencialitats evolutives i en condicionen el desenvolupament en sentit patològic” (*ibid.*). Són reflexions de Franco de Masi en el seu llibre sobre ‘Trauma, deshumanització i destructivitat’.

Herbert Rosenfeld, citat per De Masi, afirma que el sofriment d’un nen petit que no rep respostes empàtiques per part de l’ambient a les seves ansietats de mort, pot estructurar un nucli precoç d’autodestructivitat potencial destinat a ressorgir en l’edat adulta. Rosenfeld subratlla que aquesta situació es pot donar també en el cas de malalties somàtiques que comporten sofriment físic (Rosenfeld, 1978).

L’idioma dels dinosaures

Un nen, en Dani, em pregunta un dia: “Però, tu de veritat m’estimes?” i un altre dia: “Però, de veritat em trobes guapo?”.

Després de moltes hores compartides, 4 a la setmana, durant molts mesos, en Dani sent la necessitat de preguntar-m’ho i necessita que jo li contesti. M’ho demana a mi, però al mateix temps em mostra la seva necessitat de sentir-s’ho dir. No està gens segur de ser prou guapo o prou bo com per a ser estimat ‘de veritat’. Ell sap que l’estimo, però vol que l’hi digui, i ho faig. Però les seves preguntes tan directes em poden oferir l’oportunitat de parlar amb ell de la seva por i dels seus sentiments. De com és important per a ell sentir que jo l’estimo i també sentir-s’ho dir. En un moment crucial, al començament de la seva vida, no havia tingut una mare capaç de rêverie i de dir-li que era el nen més guapo del món. Al contrari, havia tingut una mare adolescent, sola i espantada.

En Daniel havia viscut els primers temps de la seva vida en un entorn de negligència i de violentes discussions, fins que va ser acollit per una família que l’ha anat cuidant, tot i mantenir relació amb la d’origen. Al començament, relaten els pares acollidors, plorava sovint amb desassossec, tremolant, i era difícil de consolar. El vaig començar a veure quan tenia 5 anys i l’he seguit amb diferents arranjaments de setting fins als 13. Els canvis van ser deguts a motius econòmics i geogràfics.

En Dani un altre dia es posa en un racó de la sala de joc, tot ajupit, tapant-se la cara i part del cos amb els braços i les mans. “Ara jo seré un ou de dinosaure” (de veritat ho representava amb eficàcia). Començava a fer un sorollet, trencava la closca i en treia dos dits fent pinça. “Ara tu veus que jo estic a punt de néixer i m’ajudes. Va, estira’m de les potes!”. M’acosto a ell i estiro, un vertader part. El petit dinosaure cau a terra de costat, tot arraulit. Fa uns sorolls, unes veus més de rèptil que humanes, que es van fent més fortes. Li faig saber que sento com crida, sembla que em vol dir alguna cosa, però no el puc entendre. M’explica que, és clar, jo sóc una mamà, però no una mamà dinosaure, sóc una mare humana i no entenc el seu idioma. Però m’hi he d’esforçar. El petit dinosaure també s’esforça i em comunica amb sons i gestos que té gana i vol menjar. El menjar serà representat per uns trossos de plastilina.

Els crits que en Dani feia eren corprenedors i realment em movien a voler-lo entendre per tots els mitjans, i a voler-li donar alguna cosa, algun aliment que el calmés. Interpretant el paper de mare-no-dinosaure m’adono que ho faig amb una convicció que neix de la meva pròpia resposta emocional.

Penso que els crits expressaven la necessitat, la fragilitat, la desesperació de trobar-se sol i acabat de sortir de l’ou. Però no hem d’oblidar la ràbia. En Dani exterioritzava també una ràbia primitiva, prehistòrica i inhumana. Per això l’animal que havia triat era un dinosaure, no un gatet o un pollet! I aprendre a entendre el llenguatge del dinosaure vol dir comprendre i acollir també la fúria assassina, era això el que el nen em demanava. En efecte, els petits dinosaures es fan grans i esdevenen extremadament perillosos, com podem veure en una sessió de quan tenia 8 anys. I en Dani tenia molta por de fer-se gran i de no poder contenir la força de la seva ràbia.

Si jo m’oblido del perill de la fúria, no seré capaç de contenir-la i tots dos en serem arrossegats i destruïts. És necessària la policia, una tanca segura, un continent robust i que no s’espanti, com surt en el material. I de vegades era difícil no espantar-se, amb la intensitat de tot el que passava a la sessió.

En altres moments, més endavant en el tractament, volia fer un joc que expressava molt bé com ell se sentia en el món. I era important jugar amb ell. Ens havíem d’estirar tots dos a terra. De sobte ell deia que la força de gravetat ja no ens atreia cap al paviment: el centre de gravetat es desplaçava i es trobava, per exemple, en una paret. Llavors rodolàvem cap a aquella paret. Era com caure en un precipici. En Daniel s’agafava a la taula per no caure, o jo m’hi havia d’agafar i ell s’aferrava a les meves mans. Però això durava poc, i encara el centre de gravetat anava a parar en una altra paret, i així seguint. D’aquesta manera representava que el seu sentiment d’inseguretat era quelcom viscut a nivell físic, no hi havia literalment on agafar-se.

He dit que era important fer tot això amb ell, perquè va ser només així

que vaig poder experimentar les seves sensacions i vaig poder oferir-li les meves mans com a punt de suport. Estàvem a la mateixa barca i ell sentia que jo estava disposada a compartir amb ell. Encara no ho podia viure a nivell simbòlic. Havia de ser així, concret, però ja representat, com un presímbol. El fet de representar-ho amb ell obria camí cap a la possibilitat de simbolització.

En la sessió que presento en Daniel tenia 8 anys.

Arriba 5 minuts tard. Porta un telèfon mòbil vell i me l'ensenya, molt ràpidament, just perquè m'adoni que no funciona.

P: Ara jo seré un tiranosau.

Comença a caminar pel despatx; més que imitar, em sembla que és el tiranosau.

Diu que m'agradeix i jo hauré de trucar a la policia amb el mòbil. Ho representem així, però quan jo vaig a trucar em diu que el telèfon no funcionava i no podia trucar.

Va a obrir el calaix.

P: Vaig a veure el teu nen. (A la sessió anterior, dilluns, s'havia estirat al matalasset i havia dormit profundament tota la sessió. Jo m'havia quedat mirant-lo, sentint la seva indefensió, però també el seu tancament i el seu rebuig, i l'havia dibuixat mentre dormia.)

Es mira el dibuix. Diria que li agrada mirar-lo, però de sobte el mossega, diu que és carn per al tiranosau i va arrencant-ne trossos amb les dents. Primer només els voltants, després tot el dibuix, uns trossos els mastega i els escup.

A: Em sembla que el tiranosau no pot suportar el nen tendre i indefens que dorm.

En Dani continua destrossant el dibuix i fent sorolls de dinosaure.

A: Crec que és difícil d'aguantar que jo t'estigues mirant mentre dormies. Potser tens por que jo estimi només el nen fràgil que dorm i no el tiranosau. Vols sentir-te dur i fort i ferotge com un tiranosau, però després tens por que jo no t'estimi.

Ara ja queda només un fragment de dibuix intacte. Em diu que jo li he de donar com a menjar per al tiranosau.

Li dic que no ho faré. (Penso que vull protegir el nen adormit.)

P: Ara has de dir: 'És un tiranosau que fa coses terrorífiques'.

Jo ho dic.

De seguida li ve al cap de fer un esquelet de tiranosau amb la plastilina, diu que ell serà aquest esquelet.

Es posa ràpidament mans a l'obra, però enganxa poc les costelles a la columna i tot plegat l'esquelet li surt fràgil, no s'aguanta.

A: Ara voldries ser encara més dur, com un esquelet, sense ni carn ni cor, per no patir.

A: *Quan eres molt petit i dormies, de vegades passaven coses terribles que et despertaven i et feien por. Potser no ho recordes, però els teus pares ho saben, ho expliquen.*

P: *I tu, els expliques als pares i a l'escola el que passa aquí?*

Li dic que no ho explico, però ajudo els pares i la mestra a entendre'l millor, de vegades és difícil entendre'l.

Li ofereixo ajut per enganxar la plastilina. Primer diu que sí, però després canvia d'idea, diu que la plastilina serà el menjar del tiranosaure.

Li dic que recordi que no pot menjar la plastilina (fa poques sessions, fent un joc d'aquesta mena, s'havia ficat la plastilina a la boca i l'havia mastegat, tant que a mi em van agafar fàstics. A més em semblava perillós).

Ho accepta i diu que hem de fer 'allò de la gàbia'. Això vol dir delimitar una part del despatx amb la taula i un matalasset. Aquest espai representa una gàbia on jo he de tenir tancat el dinosaure.

Diu que serà un tiranosaure terrible i jo li he de donar menjar. Per representar el menjar, agafa del seu calaix els animals de plàstic. També els ninos, diu que menjarà també persones, però de seguida diu que persones no, només animals.

Camina com un tiranosaure per la gàbia, se m'acosta i fa el gest de demanar menjar. Jo li dono els animals de plàstic. Els agafa amb les dents, els sacseja, fa veure que se'ls empassa, aixecant el cap, amb molt realisme i dramatisme, imitant també els crits, crec, dels animals que es menja.

Però a poc a poc hi ha quelcom que canvia. S'atura, se m'acosta, s'estira i descansa...

Diu que ara volia sortir de la gàbia.

Li pregunto què he de fer jo. Diu que no l'he de deixar, és massa perillós. S'acosta al matalasset que joestic aguantant, fa que el mossega i fa sorollets amb la veu i sacseja fluix el matalasset mostrant que vol sortir.

Jo li dic (d'acord amb les seves indicacions) que no puc deixar-lo sortir, perquè és massa perillós.

Finalment s'estira (sobre l'altre matalasset que és a terra) i diu que està molt trist.

Pregunto què el fa estar trist.

P: Estic trist pels meus amics i per l'escola.

Intento saber-ne més, però ell em diu que un tiranosaure trist es pot morir. Llavors, perquè no es mori, em diu que l'he de deixar sortir.

El deixo sortir, va a l'altra punta de l'habitació i fa veure que 'parla' amb els amics, després torna a la gàbia, més tranquil.

Al final, diu que ell serà un ou. Jo he de dir: 'Mira, un ou, deu ser de dinosaure!'.

Ho dic, i ell comença a fer que l'ou es mou, el dinosaure intenta trencar la closca. M'indica que també ho he de dir i jo ho faig (quan em diu el que he

de dir, de vegades, com ara, ho faig canviant alguna petita cosa de les seves paraules). Aquesta vegada no protesta.

De seguida truquen al timbre i és l'hora.

Penso que es donen les circumstàncies en què no solament va mancar la capacitat materna d'exercir la funció alfa, sinó que a més la mare mateixa en lloc d'ajudar el bebè a orientar-se en el món, a sentir-se acollit i segur, va manifestar la seva pròpia angoixa i va retornar al bebè els seus elements beta en la forma de fragments de vivències traumàtiques no digerides. Llavors el nen es va sentir envaït per una angoixa catastròfica multiplicada i no va poder desenvolupar-se bé en un nivell simbòlic. Els trossos de les vivències de la mare es queden com a coses concretes i immodificables. Per aquest motiu les vivències-dinosaure tornaven una i altra vegada i, almenys en els primers temps, podien només ser compartides en un nivell concret, una i altra vegada. Només gradualment les paraules van anar adquirint un significat: és clar, eren paraules humanes, no de dinosaure. Feia falta un procés de traducció, de comprensió recíproca.

Representar és també una manera de transformar-se en subjecte actiu en una situació viscuda traumàticament des de la passivitat. És també poder reviure una situació traumàtica compartint-la, fent-la viure també a l'altre. El que es trenca és la soledat del patiment, és poder apropar-se a poder anomenar sentiments que no podien ni ser pensats.

Al llarg de la relació terapèutica m'adono que quan un pacient ha estat greument ferit, de vegades ferit de mort, hi ha el desig profund que aquesta ferida es pugui esborrar del tot; que es pugui fer una pell nova i llisa, que pugui tornar a començar de zero. És sovint un desig compartit per analista i pacient, com si aquest fos l'objectiu del treball conjunt. En canvi, es tracta de curar la ferida, fer-la cicatritzar. Intentar que permeti viure i moure's sense massa dolor. No es pot cancel·lar. Hem d'acceptar el dolor viscut i ajudar el pacient a poder recordar-lo i també oblidar-lo, a pensar-lo i somiar-lo a partir d'haver-lo compartit.

RESUMEN

Quien vive una experiencia traumática se encuentra en un estado de indefensión e impotencia que afecta profundamente su sentimiento de existir. Si el trauma tiene lugar en las etapas tempranas de la vida, el mismo desarrollo del niño se verá afectado. Delante de un trauma todos somos pequeños: las heridas desbordan y requieren un continente emocional. La vivencia traumática despierta intensos sentimientos de rabia, que corren el riesgo de dirigirse hacia uno mismo.

A través de la narración del caso de un niño, la autora muestra como el lenguaje de los dinosaurios tiene que ser traducido a lenguaje humano, para

que las emociones y los afectos tengan cabida, sin olvidar la rabia del niño, que hay que recoger y atender.

En el tratamiento no se puede borrar la herida: podemos sólo aspirar a ayudar a cicatrizarla y a que el paciente pueda vivir con ella.

SUMMARY

Someone who has undergone a traumatic experience finds himself in a state of impotence and helplessness which deeply affects his sense of existence. If the trauma occurs in the first stages of life, the child development itself will be affected. When confronted by a trauma everyone becomes a child again: the wounds overwhelm and seek emotional containing. The traumatic experience gives rise to intense feelings of rage which run the risk of turning against the individual.

Describing the case of a child, the author shows how the language of the dinosaur's babies needs to be translated into a human language, expressing complex emotions and allowing them to be thought, without forgetting that the child's rage needs to be contained and cared for.

In the treatment the wound cannot be erased; we only can hope to help in the process of healing and that the patient can live with the scars.

BIBLIOGRAFIA

De MASI, F. (2008). *Trauma, desumanizzazione e distruttività*. Milano, Franco Angeli Editore

ROSENFELD, H. (1978). Notes on the Psychopathology and Psychoanalytic Treatment of Some Borderline Patients. *Int. J. Psychoanal.*, 58

SHENGOLD, L. (2011). Trauma, soul murder e cambiamento. In *Le molte facce del trauma. Quaderni di Psicoterapia infantile*, nuova serie, n. 64